

Таким чином, державою ратифіковані основоположні міжнародні договори у сфері протидії дискримінації, що стає правовою основою упровадження міжнародних стандартів принципу недискримінації у внутрішнє законодавство, у т. ч. з питань гендерних відносин, у публічному управлінні України.

Аналіз ратифікованого міжнародного законодавства свідчить про те, що Україна приєдналася до практично всіх міжнародних договорів, що сприяють налагодженню цивілізованих гендерних відносин у публічному управлінні. Необхідне для цього дотримання принципу рівності та недискримінації широко відображено в законодавстві України. Однак практика застосування законодавства з питань гендерних відносин у публічному управлінні України залишає бажати кращого.

З цією метою необхідні:

– урахування експертних пропозицій, зокрема щодо наведених у Директиві визначень форм дискримінації та щодо механізмів їхнього застосування;

– проведення консультацій із громадськістю;

– опрацювання та врахування пропозицій неурядових організацій;

– адміністративної практики органів публічного управління;

– проведення інформаційних та освітніх заходів із питань гендерних відносин у публічному управлінні.

Зазначені пропозиції сприятимуть суттєвому й комплексному удосконаленню імплементації міжнародного законодавства з питань гендерних відносин у практику публічного управління України.

Список використаних джерел

1. Звіт за результатами моніторингу імплементації Національної стратегії у сфері прав людини (I квартал 2016 р.) / підгот. учасниками Меморандуму про співпрацю між представниками громадянського суспільства та Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини; редкол.: Семьоркіна К., Блага А., Мойса Б. та ін.; за заг. ред. А. Бущенко, Б. Крикличенко. Київ, 2016. 7 с

2. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 6 верес. 2012 р. № 5207-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua>.

Надійшла до редколегії 20.11.2017 р.

УДК 35.08:[342.72/73+172.12+172.13]

ГРОМАДЯНСЬКІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ЯК ЧИННИК РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Дідок Ю. В.,

к.вет.н., доц., доцент кафедри державного управління,

Харківський регіональний інститут державного управління

Національної академії державного управління при Президентові України,

м. Харків

Статтю присвячено розгляду громадянських компетентностей як чинника реалізації євроінтеграційної політики України. Узагальнено основні підходи до розгляду поняття громадянської компетентності та складових його структури. Виокремлено переважний підхід науковців до розгляду поняття громадянської компетентності державних службовців, що полягає в її трактуванні з точки зору спроможності до активної участі в суспільно-

© Дідок Ю. В., 2017

громадських процесах. Виявлено особливості поняття “громадянська компетентність”, до яких віднесено багатоаспектність та багатокомпонентність. Запропоновано визначення поняття громадянських компетентностей державних службовців як спроможності активно і відповідально реалізовувати громадянські та службові права й обов’язки, яка формується під впливом здобутого рівня знань, навичок, досвіду, чеснот та особистісної позиції.

Ключові слова: громадянська компетентність державних службовців, підходи до визначення поняття, професійна компетентність державних службовців, державне управління, євроінтеграційна політика України.

Didok Yu. V.,

*PhD in Veterinarian Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Public Administration Department, KRI NAPA, Kharkiv*

CIVIL COMPETENCES OF PUBLIC SERVANTS AS A FACTOR OF THE IMPLEMENTATION OF THE EURO-INTEGRATION POLICY OF UKRAINE

The article is devoted to consideration of civil competences as a factor in the implementation of Ukraine’s Eurointegration policy. The main approaches to the consideration of the concept of civil competence and its structure constituents have been generalized. The prevailing scientific approach to the concept of civil competence of public servants, which is interpreted from the point of view of the ability to actively participate in social and civil processes, has been defined. The peculiarities of the concept of “civil competence”, which include multidimensionality and multicomponence, have been defined. The definition of the concept of civil competence of public servants as the ability to actively and responsibly implement civil and official rights and duties, which is formed under the influence of the acquired level of knowledge, skills, experience, moral qualities and personal position, has been suggested.

Key words: civil competence of public servants, approaches to the definition of the concept, professional competence of public servants, public administration, European integration policy of Ukraine.

Однією з передумов успішної реалізації євроінтеграційної політики в Україні є встановлення демократії та утвердження демократичних цінностей у суспільстві.

Засадничими документами, що мають зобов’язувальний характер для всіх країн – учасниць Ради Європи, є: Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.); Європейська соціальна хартія (1961 р., переглянута 1996 р.); Європейська конвенція про здійснення прав дітей; Хартія з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини (2010 р.) [1].

Українські вчені зазначають, що сучасні процеси розбудови України як демократичної країни, що прагне посісти чільне місце в об’єднаній Європі, відбуваються, з одного боку, на тлі технологічної та комунікативної глобалізації, гібридної війни, військової агресії Росії, анексії Криму та збройних дій на сході країни, а з іншого – в умовах зміцнення громадянського суспільства, виникнення різних громадських рухів та ініціатив, поширення волонтерської діяльності, посилення патріотизму і неупередженого ставлення до історії та культури Українського народу, складних міграційних змін усередині суспільства [13].

У демократичних державах для кожного покоління важливими є знання, усвідомлення та практичне застосування принципів демократії. У зв’язку з цим основну роль у встановленні демократичних цінностей у суспільстві відіграє система освіти, що покликана сприяти формуванню свідомого, активного громадянина, здатного жити та діяти у громадянському суспільстві, що постійно оновлюється й розвивається. Тож, найважливішим засобом виховання відповідальних і активних громадян є формування та

розвиток у них громадянських компетентностей, освіта для демократичного громадянства та освіта з прав людини.

Імплементация Закону України “Про державну службу” (2015 р.) законодавчо забезпечує можливості для демократизації державного управління. Закон встановлює правові та організаційні засади державної служби як професійної, політично неупередженої діяльності на благо держави й суспільства, головною сутнісною ознакою якої є пріоритет прав та інтересів громадянина, зміна співвідношення державного й приватного інтересу. Успішна реалізація принципів державної служби (верховенства права, законності, професіоналізму, патріотизму, добросовісності, ефективності, рівного доступу до державної служби, політичної неупередженості, прозорості тощо), визначених ст. 4 вищезгаданого Закону [17], передбачає наявність у державного службовця високого рівня сформованості професійних і громадянських компетентностей.

Отже, сучасні умови викликають об’єктивну необхідність формування державного службовця нового типу: освіченого, активного, відповідального, здатного зробити свій внесок у життя суспільства, країни. У цьому контексті особливої актуальності набувають дослідження, пов’язані з формуванням і розвитком громадянських компетентностей у державних службовців.

Розв’язання проблеми громадянських компетентностей започатковано у працях багатьох українських і закордонних вчених, що висвітлюють різні аспекти їхнього розвитку та формування.

Наприклад, на важливості оцінювання громадянської компетентності в кожного громадянина наголошують Г. Гревцева, О. Пометун, Дж. Равен, О. Сухомлинська, Г. Філонов та ін. Формування й розвиток громадянських компетентностей у дітей і молоді розглядається у працях В. Машика, О. Наровлянського, О. Овчарука, Т. Ремех, Т. Смагіна, І. Усенко, Г. Фрейман, О. Шестопалюк та ін. Важливість громадянської компетентності як професійної складової у вчителів, викладачів вищих навчальних закладів, державних службовців обґрунтовується у працях О. Величко, О. Вознюк, Н. Липовської, М. Михайліченко, А. Пільгун, Т. Піроженко та ін. Особливості громадянських компетентностей у державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування висвітлюються у працях В. Вікторова, В. Вирового, В. Волика, Т. Лукіної, Ю. Молчанової, Е. Сергієнко, О. Оболенського, Н. Паращенко, Ю. Підлісної та інших дослідників.

Незважаючи на тривалі дискусії з цього питання, предметом уваги дослідників і експертів залишаються питання структури громадянської компетентності державних службовців, зміни стану її сформованості, розкриття сутності громадянських компетентностей, усвідомлення їхнього місця у процесі професійного зростання управлінців, дослідження підходів до їхнього визначення, переліку та змісту, що є важливими як з теоретичної, так і з практичної точки зору, оскільки слугують основою: для подальшого формування змісту навчання державних службовців; розроблення відповідних освітніх технологій; створення навчально-методичної бази навчання; стандартизації професійної кваліфікації управлінців; визначення умов і змісту професійного розвитку державних службовців відповідно до сучасних потреб державноуправлінської практики.

Мета статті полягає у висвітленні результатів дослідження щодо формування громадянських компетентностей у державних службовців як чинника реалізації євроінтеграційної політики України, що передбачає:

узагальнення основних підходів до розгляду поняття громадянської компетентності та складових його структури; виділення переважного підходу науковців до розгляду поняття громадянської компетентності державних службовців; визначення особливостей поняття “громадянська компетентність”.

Громадянська компетентність людини, громадянина є своєрідним індикатором сформованості громадянського суспільства, громадської свідомості, активності та громадської відповідальності його членів за майбутнє країни, виступає мірилом рівня розвитку демократичних відносин і самих демократичних цінностей. Формування соціуму свідомо активних громадян, які дотримуються демократичних цінностей і настанов у своїй поведінці, а також своєю діяльністю продукують громадянські ініціативи та демократичну культуру, у сучасних умовах є головною передумовою становлення України як демократичної держави [11].

Громадянські компетентності посідають особливе місце у структурі професійних компетентностей державних службовців.

Як зазначає Л. Жабенко, особливістю громадянської компетентності є узагальнювальний характер знань, що робить можливим їхнє застосування до конкретних життєвих ситуацій: знання про проблеми розвитку суспільства, його історичного досвіду; знання законів функціонування соціальних інститутів, політичної системи, базових постулатів демократії; знання, на основі яких формуються уявлення про форми і способи функціонування особистості в політичному, правовому, економічному, соціальному та культурному полі демократичної держави [7].

Аналіз джерел літератури вказує на те, що у науковій літературі існують різні підходи до визначення поняття громадянської компетентності, що характеризують його окремі риси. Зокрема, громадянська компетентність розглядається:

- як різновид соціальної компетентності (Ю. Подлесна [15]);
- функція та чинник розвитку громадянського суспільства (Е. Сергієнко [19]);
- здатність і готовність реалізувати громадянські права і обов’язки (Г. Гревцева [5]; Дж. Равен [18]; М. Грін [2]; Х. Мюнклер [4]; Т. Піроженко [14, с. 6], експерти Європейської програми FCCAS [6]);
- система та/або рівень знань, навичок, досвіду, особистих якостей (Ю. Молчанова [10]; В. Шахрай [20]; І. Зимня [8]);
- рівень громадянської культури (Дж. Равен [18]);
- показник якості професійної (управлінської. – *Прим. автора*) освіти (Т. Лукіна [9]);
- принцип прийняття управлінських рішень (М. Грін [2]).

Узагальнення вищенаведених підходів науковців до визначення поняття, що досліджується, дозволяє виокремити переважні з них: найчастіше громадянська компетентність визначається як здатність і готовність реалізувати громадянські права і обов’язки та/або як система (рівень) знань, навичок, досвіду, особистих якостей.

Розглядаючи громадянську компетентність державних службовців по-різному, вчені мають спільну думку щодо складності її структури.

Ю. Молчанова зазначає, що “на сьогодні не існує єдиного, усталеного переліку громадянських компетентностей державних службовців. Беручи за основу модель компетентностей, що базується на основних принципах

“навчання про”, “навчання через” і “навчання для”, до системи громадянських компетентностей державних службовців віднесено компетентності, що забезпечують ефективну професійну діяльність керівників і спеціалістів з огляду на процеси демократизації, європеїзації державного управління та місцевого самоврядування [10, с. 115].

На основі аналізу Методичних рекомендацій з розробки професійних програм підвищення рівня професійної компетентності державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад українські вчені дійшли висновку, що громадянські компетентності входять до всіх трьох компонентів професійної компетентності державних службовців, оскільки включають: *систему професійних знань* у галузі політичних, юридичних, психолого-педагогічних та інших наук; *вміння* щодо вмотивованого здійснення адміністративно-технологічної, консультаційної, інформаційно-комунікаційної та іншої діяльності; *особистісну позицію* суб'єкта по відношенню до суспільства, соціального оточення, до самого себе і своєї поведінки тощо [12].

Розкриваючи зміст громадянської компетентності, Х. Мюнклер наголошує на її *трикомпонентній* структурі, яка складається з таких елементів:

- *когнітивний* (рівень знань та здатності для опанування цими знаннями);
- *процедурний* (знання і здібності, що необхідні для втілення потенційним політичним актором визначених у межах чинного інституціонального порядку можливостей впливу);
- *габітуальний* (наявність здібностей, внутрішніх настанов, цінностей, прагнень, що необхідні для прояву активних конкретних дій) [2].

Трактуючи громадянську компетентність як чинник розвитку громадянського суспільства, Т. Сергієнко виділяє в структурі поняття когнітивний, ціннісний і діяльнісний компоненти:

- *когнітивний*: цілеспрямоване становлення системи знань державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування;
- *ціннісний*: передбачає об'єктивацію певних цінностей у державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, зокрема: повага до прав, віросповідання і свобод інших людей; компромісність; патріотизм; повага до Конституції України, символів державності; почуття обов'язку; толерантність; прагнення до співпраці; виражена особиста активність; позитивне ставлення до виконання громадянського обов'язку, суспільного значення і соціальних наслідків власної активності чи пасивності.
- *діяльнісний*: володіння громадянином певними вміннями та навичками [19].

З позиції сучасної педагогічної науки громадянська компетентність розглядається як інтегративна характеристика особистості, що має такі складові:

- *громадянські знання*, на основі яких формуються уявлення про форми і способи життя та реалізації потреб та інтересів особистості в політичному, правовому, економічному, соціальному та культурному просторі демократичної держави;
- *громадянські вміння й досвід* участі в соціально-політичному житті суспільства і практичного застосування знань;
- *громадянські чесноти* – норми, настанови, цінності та якості, притаманні громадянину демократичного суспільства [16].

Зарубіжні дослідники виділяють у структурі поняття “громадянська компетентність” такі складові:

– *знання* (прав і обов’язків людини, політичної ситуації, політичного устрою, історії і культурної спадщини країни тощо), *навички* (вирішення конфліктів, міжкультурного спілкування, прийняття рішення, дослідження можливостей, критичного й аналітичного мислення, інтерпретації інформації, спілкування та співпраці у мультикультурному середовищі та ін.),

– *відношення* (до політичних питань, інших думок, культури; прояв самостійності, поваги, толерантності, відкритості до змін тощо), *цінності* (прав людини, верховенства права, соціальної справедливості, збереження навколишнього середовища, повага до демократичних цінностей, гендерної рівності, ненасильства, релігійних відмінностей, свободи і чеснот людини та ін.),

– *поведінку* (активного, свідомого, вільного члена громадянського суспільства) [3].

Т. Лукіна наголошує на необхідності визнання громадянської компетентності державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування обов’язковою умовою вступу на державну службу та службу в органах місцевого самоврядування і проходження її та, відповідно, оцінювання рівня її сформованості як показника якості професійної освіти даних категорій службовців. На думку дослідниці, державні службовці повинні не лише мати необхідні громадянські компетентності як звичайні громадяни України, а й володіти ними на достатньо високому рівні у якості результатів професійної освіти – професійних компетентностей для повноцінного виконання ними своєї професійної діяльності та посадових обов’язків [9, с. 154]

Формування й розвиток громадянських компетентностей є суспільно значущою проблемою і завданням державної політики в контексті реалізації євроінтеграційного курсу України. Наявність соціально активних і компетентних громадян є загально визнаним показником рівня розвитку демократії та демократичних відносин суспільства та його цивілізованості.

Законом України “Про державну службу” та іншими правовими актами висувуються вимоги до особистих якостей державних службовців, які нерозривно пов’язано з громадянськими компетентностями, зокрема: патріотизму, демократизму, толерантності гуманізму, пріоритету прав людини і громадянина, спрямованості на захист інтересів громадян, доброчесності, політичної неупередженості, заборони всіх форм та проявів дискримінації тощо.

У сучасній науковій літературі сформувалися різні підходи до визначення сутності поняття “громадянська компетентність”, що свідчить про відсутність єдиної загально визнаної дефініції.

У результаті аналізу джерел визначено такі підходи до розгляду поняття “громадянська компетентність”: різновид соціальної компетентності; функція та чинник розвитку громадянського суспільства; характеристика, що визначає готовність і здатність людини виконувати громадянський обов’язок та реалізувати себе у громадянській діяльності; система та/або рівень знань, навичок, досвіду, особистих якостей; рівень громадянської культури; показник якості професійної освіти; принцип прийняття управлінських рішень.

Шляхом узагальнення різних підходів науковців до визначення поняття встановлено, що більшістю науковців громадянська компетентність розглядається:

- як здатність і готовність реалізувати громадянські права і обов'язки;
- система (рівень) знань, навичок, досвіду, особистих якостей.

Маючи різні погляди на громадянську компетентність державних службовців, вчені висловлюють спільну думку щодо складності її структури та виділяють такі складові (компоненти, елементи): когнітивний, процедурний, габітуальний (Х. Мюнклер) [4]; когнітивний, ціннісний, діяльнісний (Т. Сергієнко) [19]; громадянські знання, громадянські вміння й досвід, громадянські чесноти (О. Пометун) [16]; знання, відношення, поведінку (Б. Хоскінс із співавт.) [3]; система професійних знань, вміння, особистісна позиція (М. Орлів) [12]. Отже, особливістю поняття громадянської компетентності є його складність, багатоаспектність та багатокомпонентність (наявність декількох складових, що мають якості інтелектуального, світоглядно-методологічного і морально-етичного характеру).

Специфіка професійної діяльності державних службовців полягає в необхідності виконання покладених на них обов'язків і реалізації сукупності повноважень в умовах суворого дотримання вимог, встановлених законами та нормативно-правовими актами. Виходячи з цього та засновуючись на узагальненні визначень поняття громадянської компетентності в рамках переважного підходу стає можливим формулювання громадянської компетентності державних службовців як спроможності активно і відповідально реалізовувати службові та громадянські права і обов'язки, яка формується під впливом здобутого рівня знань, навичок, досвіду, чеснот та особистісної позиції.

Перспективою для проведення подальших досліджень є визначення переліку та змісту ключових громадянських компетентностей з метою подальшого запровадження компетентнісного підходу до навчання державних службовців.

Список використаних джерел

1. Council of Europe Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education. Recommendation CM/Rec(2010)7 and Explanatory Memorandum: Strasbourg: Council of Europe Publishing, October, 2010. URL: http://doccu.in.ua/wpFcontent/uploads/2016/03/Charter_brochure_EN.pdf.
2. Green M. Global citizenship: What are we talking about and why does it matter? // Trends and Insights For International Education Leaders. 2012. January. P. 1–3.
3. Measuring Civic Competence in Europe by Bryony Hoskins, Ernesto Villalba, Daniel Van Nijlen, and Carolyn Barber. European Communities, 2008. 134 p. URL : publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC42904/bryonyccijrc42904_final.pdf.
4. Munkler Herfrid. Der kompetente Burger // Ansgar Klein, Rainer SchmalzBruns (Hrsg.) Politische Beteiligung und Burgerengagement in Deutschland. Moglichkeiten und Grenzen. – Bonn 1997, Bundeszentrale fur politische Bildung. S. 153–172. URL: <http://www.academyFgo.ru/Site/GrObsh/Publications/Munkler1.shtml>.
5. Гревцева Г. Я. Гражданское воспитание как фактор социализации школьников: дис. ... д-ра пед. наук. Челябинск, 2006. 359 с
6. Європейська програма "Fostering Civic Competence Amongst Students" [CIVICO [Internet Resource] / Fostering Civic Competence Amongst Students. URL: <http://www.civicoproject.eu>.
7. Жабенко Л. В., Сизон В. Г. Громадянські компетентності посадових осіб місцевого самоврядування як інструмент реалізації принципів "доброго врядування" // Громадянські компетентності у професійній освіті державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: зб. метод. матеріалів для системи підготовки, перепідготовки та підвищення

кваліфікації держ. службовців і посадових осіб місцевого самоврядування / за заг. ред. Н. Г. Протасової, Ю. О. Молчанової. К.: НАДУ, 2016. – 308 с.

8. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Высш. образование сегодня. 2003. № 5. С. 34–42.

9. Лукіна Т. О. Громадянські компетентності як показник якості професійної освіти державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування // Громадянські компетентності у професійній освіті державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: зб. метод. матеріалів для системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації держ. службовців і посадових осіб місц. самоврядування / за заг. ред. Н. Г. Протасової, Ю. О. Молчанової. Київ: НАДУ, 2016. С.148–162.

10. Молчанова Ю. О. Компетентнісний підхід у підготовці державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування з ОДГ/ОПЛ. Особливості навчання дорослих // Громадянські компетентності у професійній освіті державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: зб. метод. матеріалів для системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації держ. службовців і посадових осіб місц. самоврядування / за заг. ред. Н. Г. Протасової, Ю. О. Молчанової. Київ: НАДУ, 2016. С.104–119.

11. Навчаємо демократії: базові матеріали з питань демократичного громадянства та прав людини для вчителів / Р. Голлоб, П. Крапф, В. Вейдингер; заг. ред. Р. Голлоб, П. Крапф, В. Вейдингер та ін.]; пер. з англ. та адапт. Л. І. Парашенко; заг. ред. укр. версії Н. Г. Протасова. Київ: НАДУ, 2011. Т. 1: Навчання і життя в демократії. 158 с.

12. Орлів М. С. Основні підходи до розробки програм підвищення кваліфікації із розвитку громадянських компетентностей державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування // Громадянські компетентності у професійній освіті державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: зб. метод. матеріалів для системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації держ. службовців і посадових осіб місцевого самоврядування / за заг. ред. Н. Г. Протасової, Ю. О. Молчанової. Київ: НАДУ, 2016. С.120–133.

13. Парашенко Н. Г. Державна політика України в галузі освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини // Актуальні питання формування та розвитку громадянських компетентностей в Україні: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. за між нар. участю “Розвиток громадянських компетентностей в Україні” (Київ, 17–18 березня 2016 р.) / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, Н. Г. Протасової, Ю. О. Молчанової. Київ: НАДУ, 2016. С. 3–12.

14. Піроженко Т. О. Демократичне суспільство на шляху усвідомлення цінності людського буття / Т. О. Піроженко // Новітні тенденції розвитку демократичного врядування: світовий та український досвід: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Київ, 30 трав. 2008 р.: у 3 т. / за заг. ред. О. Ю. Оболенського, С. В. Сьоміна. Київ: НАДУ, 2008. Т. 2. 388 с.

15. Подлесная Ю. Е. Гражданская компетентность в современном обществе: политологические аспекты формирования и развития: автореф. ... канд. полит. наук: 23.00.02 / Моск. гор. ун-т управления. М., 2006. 18 с.

16. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки // Вісник програм шкільних обмінів. 2005. № 23. С. 18.

17. Про державну службу: Закон України № 889FVIII від 10 груд. 2015 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/889F19>.

18. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие, реализация: пер. с англ. М.: КогитоФЦентр, 2002. 396 с.

19. Сергієнко Е. О. Громадянська компетентність державних службовців як чинник розвитку громадянського суспільства // Теорія і практика державної служби: стратегія реформ – 2020: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. 30 жовт. – 23 листоп. 2015 р. Дніпропетровськ: Вид-во ДРІДУ при Президентові України, 2015. URL: http://www.dridu.dp.ua/konf/konf_dridu/dums_konf_2015/material_dums_2015.htm.

20. Шахрай В. М. Громадянська компетентність особистості як проблема сучасного суспільства // Український соціум. 2008. № 2 (25). С. 123–134.

Надійшла до редколегії 20.11.2017 р.